

УДК 811.11Г271.12

Гришкова Р. О.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТА СФОРМОВАНOSTІ В НИХ ІНШОМОВНОЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

У статті розглянуто взаємовплив фахової підготовки студентів та сформованості в них іншомовної соціокультурної компетенції з позицій реалій нового тисячоліття. Досліджено соціокультурний компонент Програми з англійської мови для професійного спілкування. Розкрито механізм взаємодії професійної підготовки спеціалістів та розширення їх іншомовної соціокультурної компетенції.

У нашому дослідженні взаємовплив професійної підготовки студентів нефілологічних спеціальностей та сформованості в них іншомовної соціокультурної компетенції розглядається у контексті реалій ХХІ ст., до яких нами віднесено процеси глобалізації, міграції, а також європейську інтеграцію України.

Геополітична ситуація в світі на початку ХХІ ст. складається так, що професійна та особистісна реалізація випускника вищої школи може відбутися лише за умови його високої кон-

курентоспроможності на ринку праці, що прямо залежить від декількох умов, серед яких чільне місце посідають володіння іноземними мовами, вміння спілкуватись на рівних із представниками інших культур, сформоване толерантне ставлення до чужих звичаїв, стилів життя і традицій, знання норм комунікативної поведінки тощо.

Володіння іноземними мовами з позицій реалій третього тисячоліття вимагає від людини не тільки і не стільки знання граматичних структур мови, що вивчається, скільки сформованих ко-

мушкативних навичок, уміння користуватись чужою мовою для вирішення спільних проблем. Це означає, що, крім знання власне мовних структур, необхідно володіти певним запасом знань щодо історії, культури, національних цінностей, вірувань, пріоритетів носіїв іноземної мови. Тому в сучасних дослідженнях, присвячених навчанню іноземної мови студентів нефілологічних спеціальностей, дедалі більша увага приділяється формуванню іншомовної соціокультурної компетенції майбутніх фахівців з економіки, правознавства, екології, політології, соціальної роботи та багатьох інших спеціальностей.

Питання формування іншомовної соціокультурної компетенції (далі - СКК) порушувались у наукових роботах як зарубіжних, так і вітчизняних учених, але нинішні дослідження переважно стосуються школярів (О. О. Коломінова, Л. Д. Літвінова, П. В. Сисоєв, Г. Д. Томахін) чи студентів філологічних спеціальностей (С. Г. Тер-Мінасова, В. С. Біблер, Ю. М. Ємельянов). В. В. Сафонова, Л. С. Цурікова досліджували цю проблему на рівні діалогу культур і цивілізацій. Ю. І. Пассов сформулював сучасну концепцію іншомовної освіти, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури країн, мова яких вивчається, на діалозі рідної та іноземної культур. Мета такої освіти - навчання мови через культуру, культури через мову, формування *homo moralis*: людини із совістю, що розрізняє добро і зло, має високі стійкі моральні орієнтири, якими вона керується у своїй діяльності [1; 23]. В Україні питаннями формування СКК студентів-філологів у процесі навчання іноземної мови опікуються С. Ю. Ніколаєва (сучасні технології навчання іншомовного спілкування), Т. І. Олійник, Л. Ф. Рудакова [2], Н. К. Складенко, І. Г. Тараненко, Л. В. Калініна. У дослідженні В. М. Топалової висвітлено питання формування іншомовної СКК студентів технічних спеціальностей. Роботи П. Ю. Мельник, О. Б. Тарнопольського, С. П. Кожушко [3], Л. І. Морської [4] стосуються формування у студентів іншомовної СКК для ведення бізнесу. Питання ж формування СКК майбутніх правознавців, екологів, соціальних працівників, політологів у процесі навчання іноземної мови та вплив рівня її сформованості на майбутню професійну діяльність випускника університету на сьогодні не може вважатись достатньо вивченим і потребує окремого дослідження. Тому метою цієї статті є:

описати взаємовплив фахової підготовки студентів та сформованості в них іншомовної СКК у контексті реалій XXI ст.;

розкрити механізм взаємодії професійної

підготовки студента та розширення його іншомовної СКК у процесі вивчення професійно спрямованої англійської мови.

Для реалізації поставленої мети у процесі дослідження вирішувались такі завдання:

проаналізувати визначені нами реалії (глобалізацію, міграції та європейську інтеграцію України) з позицій їх впливу на фахову підготовку спеціалістів;

висвітлити соціокультурний аспект нової Програми з англійської мови для професійного спілкування;

виявити зв'язок фахової підготовки студентів нефілологічних спеціальностей та вивчення професійно спрямованої іноземної мови.

Випускникам вищої школи початку нового тисячоліття доведеться працювати в складних умовах глобалізації, що являє собою поступове перетворення світового простору на єдину глобальну систему, в якій безперешкодно мігруватимуть люди, знання, інформації, товари і капітали, де по-новому діятимуть механізми взаємодії між державами, культурами та їх носіями. Сьогодні виникнення Європейського Союзу і формування таких могутніх об'єднань як «Велика вісімка», МВФ, Світовий банк, розквіт глобальних інформаційних мереж, масштабні сумісні технологічні відкриття, поширення масової культури і принципу космополітизму — це все конкретні, реальні прояви глобальних тенденцій. Вони, як зазначила М. М. Мчедлова, «наростаючий, немов снігова лавина, потік, який включає в свою орбіту всі сфери функціонування людського суспільства, і нова якість соціального життя ставить соціокультурні утворення перед необхідністю пошуку діючих стратегій виживання й розвитку в нових реаліях» [5, 105]. Процес глобалізації намагалися осмислити та оцінити з різних боків, з різних точок зору. Як будь-яке нове явище, він викликав і оптимістичні, і песимістичні прогнози не тільки представників громадськості, а й провідних фахівців. Це не дивно, оскільки сам по собі він має амбівалентний і суперечливий характер.

На противагу тому, що глобалізація у подібні панівного західного світу спроможна повністю нівелювати культурні ознаки інших народів, поставити під загрозу існування інших національних держав, їхні атрибути національної самобутності та культуру, найновітніші дослідження підтримують протилежну точку зору, доводячи, що перед загрозою уніфікації спостерігається посилене прагнення країн, націй, груп зберегти власну етнокультурну ідентифікацію, свою унікальність і винятковість. Тому глобалізація, навпаки, су-

проводжується зростанням різномірності систем цінностей, плюралізацією та взаємодією культурних форм, які вимагають пошуку шляхів для співіснування. І цьому чималою мірою сприяють міжкультурні комунікації, розвиток міжнародних зв'язків і кооперація.

Глобалізаційні процеси висувають нові вимоги до фахової підготовки майбутніх спеціалістів, яким доведеться працювати в складних умовах взаємопроникнення не тільки наукових знань, передових технологій, а й культур. В умовах глобалізованого суспільства знайти своє місце й реалізувати свій життєвий потенціал зможе тільки такий випускник вищої школи, який завдяки власній гнучкості зуміє вписатись у постійно змінювані ситуації, що складатимуться на ринку праці. Допомогти йому в цьому має володіння іноземними мовами і такі навички комунікативної поведінки, які уможливають швидко й безболісну адаптацію до зовнішніх умов.

Свій внесок у формування сучасної геополітичної ситуації в світі роблять і міжнародні міграції, завдяки яким структура населення країн, а відтак і їхня культурна спадщина давно перестали бути гомогенними і кожний новий міграційний сплеск сприяє більшому культурному розмаїттю і, в кращому випадку, взаємному збагаченню через діалог культур. Насправді, досягти останнього досить важко, оскільки в ситуації зіткнення культур часто одна посідає панівну, а інші - підлеглу позицію.

Розглядаючи феномен міграції, треба усвідомити, що їй відводять не лише роль головного «постачальника» робочої сили і джерела культурного розмаїття. Об'єктивно кажучи, ці самі, на перший погляд, позитивні фактори можуть отримати інший напрямок і перетворити міграцію на серйозну світову проблему, розв'язання якої не може бути здійсненим тільки на національному рівні, на рівні однієї держави, а вимагатиме участі усієї світової спільноти. Як свідчать факти світової історії, міграційний рух неможливо зупинити: він або уповільнюється, або збільшується. Люди почали мігрувати ще з того часу, відколи вони виникли як види, і, здається, продовжуватимуть це робити доти, доки існуватимуть фактори, які спонукатимуть їх покидати рідні місця й переселятися на інші, кращі й безпечніші землі. Серед таких факторів найсерйознішими досі залишаються екологічні катастрофи, несприятливі політичні та соціально-економічні умови (бідність, безробіття, низький рівень життя, демографічний сплеск, переслідування та війни), яких сьогодні зазнають багато країн світу. Міжнародні міграційні рухи, як правило, розвива-

ються не хаотично, якщо не брати до уваги спонтанні потоки біженців. Вони дотримуються певного зразка, на який, окрім згаданих факторів, впливають географічна та культурна близькість між країнами еміграції та імміграції, наявність соціальної, фінансової і правової підтримки переселенців, досконала міграційна політика та політика надання притулку, які розроблені й діють відповідно до норм міжнародного права. Сьогодні тенденція до створення глобального простору, глобального ринку праці і прозорість кордонів, що дають змогу представникам різних країн вільно переміщатися за межі своєї території, є головними стимулюючими чинниками легальної міграції; вони ж є і спокусою для нелегалів.

Негативне сприйняття іммігрантів, якими можуть стати й випускники українських університетів, може базуватись на етнокультурних упередженнях і стереотипах. Корінних мешканців турбує не сам факт, що перед ними іммігрант, а його належність до певної етнокультурної або релігійної групи, яка через різні, наприклад, історичні, причини вважалась ворожою. Такі негативні етностереотипи, за словами А. Ручка, «функціонують у будь-якому суспільстві і можуть вийти з латентного стану та перетворитись на національно-шовіністичні установки та дії-прикладів такого розвитку подій чимало в сучасній історії» [6, 106].

Проаналізувавши ситуацію, що склалася, ми дійшли висновку, що міграційні процеси можуть накласти відбиток не тільки на соціально-економічний, політичний, демографічний стан країн, які залучені до міграційного обміну: вони впливають і на їх етнокультурну структуру. Проте, як свідчить ситуація в країнах Євросоюзу, такий вплив не завжди має конструктивні наслідки. Тому міграція, завдяки масовим припливам біженців і їх нерівноцінному розміщенню, інтелектуальним втратам, нелегальним пересуванням, завдяки негативізму й упередженості корінних мешканців, завдяки конфліктам, спричиненим прагненням іммігрантів зберегти свою етнокультурну самобутність, фактично стала всесвітньою проблемою. Оскільки через різні причини країни не можуть відмовитися від прийому іммігрантів, то ядром їхньої політики має бути не захист від небажаної міграції, а систематизація заходів, спрямованих на запобігання, належний контроль, раціональне розміщення, підтримку і всебічну інтеграцію іммігрантів у нове середовище.

Ще одним важливим чинником, що об'єктивно впливає на фахову підготовку майбутнього спеціаліста, є намір України інтегруватись у європейсь-

кий простір. Європейські пріоритети нашої держави вимагають від випускників університетів знань щодо стилів життя, манери поведінки, правил ведення бізнесу, життєвих уподобань мешканців «старого» світу. Як показало дослідження, проведене на замовлення ІВМ, європейці та вихідці з пострадянських республік є носіями різної ментальності, що зумовлено проживанням у різних політичних та соціально-економічних умовах цих країн. Скажімо, якщо для європейця пріоритетними цінностями є індивідуалізм, прагматизм та верховенство права, для переважної більшості українців характерні колективізм, чуттєвість та повна зневага до закону.

З огляду на ситуацію, що склалась, Міністерством освіти і науки України за сприяння Британської Ради у березні 2005 р. було прийнято Програму з англійської мови для професійного спілкування. Це означає, що навчання англійської мови у вищих навчальних закладах, починаючи з першого курсу, має бути спрямованим на оволодіння професійною лексикою, коло усних тем для обговорення повинно торкатись обраної студентом професії. Ми проаналізували соціокультурну спрямованість нової Програми і дійшли висновку, що вона надає студентам нефілологічних спеціальностей можливість розвивати іншомовну соціокультурну компетенцію та стратегії, необхідні для ефективного навчання і майбутнього професійного спілкування. Програма АМПС зорієнтована на «виховання інтересу до культур наших європейських сусідів, розвиток демократичного суспільства, формування відкритості, толерантності й поваги до «несхожості й відмінностей» [7, 4]. У ширшому європейському контексті вона спрямована не лише на розвиток прагматичної компетенції, а й враховує соціокультурний аспект спільноти, в якій житимуть і працюватимуть студенти - майбутні фахівці.

Програму з англійської мови для професійного спілкування було розроблено у відповідь на розвиток міжнародних подій для задоволення мовних потреб студентів вищих навчальних закладів різних спеціальностей. Вона також спрямована на надання викладачам і студентам мовних еталонів відповідно до рівнів, визначених Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти (2001) [8], та на забезпечення нормативної бази у розробці навчальних курсів і планів викладачами англійської мови на факультетському рівні [9; 10].

Програма АМПС як педагогічний та організаційний інструмент враховує сучасні тенденції у вивченні та викладанні мов і базується на таких принципах:

інтернаціоналізм та плюрилінгвізм;
демократія та рівні права;
прозорість і гнучкість;
варіативність;
інтеграція.

Серед цілей Програми (практичної, освітньої, пізнавальної, розвиваючої) окремо виділено соціокультурну та соціальну мету. Соціокультурна мета передбачає досягнення широкого розуміння важливих і різнопланових міжнародних соціальних та культурних проблем для того, щоб діяти належним чином у культурному розмаїтті професійних та академічних ситуацій, тоді як досягнення соціальної мети має сприяти становленню критичного самоусвідомлення та вміння спілкуватись у постійно змінюваному міжнародному середовищі. Соціокультурна компетенція, як зазначено в Програмі, є «невід'ємною частиною її змісту, і спрямована на розвиток розуміння й тлумачення різних аспектів культури і мовної поведінки у професійному середовищі. Вона сприяє розвитку вмінь, характерних для поведінки в різних культурних і професійних ситуаціях, та реагування на них» [7].

Рівень володіння мовою B2, тобто стандартні вимоги на здобуття ступеня бакалавра за міжнародно прийнятими рівнями володіння мовою для різних спеціальностей [7, 2], передбачає, що соціолінгвістична та прагматична компетенції мають бути розвинені до такої міри, щоб студенти могли розуміти, як ключові цінності, переконання та поведінка в академічному та професійному середовищі України відрізняються при порівнянні одних культур з іншими. Після закінчення курсу АМПС студенти зможуть застосовувати міжкультурне розуміння в процесі безпосереднього усного і писемного спілкування в академічному та професійному середовищах, а також належним чином поводити себе й реагувати у типових світських, академічних і професійних ситуаціях повсякденного життя та знати правила взаємодії між людьми у таких ситуаціях.

У процесі нашого дослідження було проанкетовано студентів Миколаївських вищих навчальних закладів (Державного гуманітарного університету імені Петра Могили, Національного університету кораблебудування та аграрного університету), які брали участь у програмі «Work and Travel» у США. На запитання «Чи знадобились вам соціокультурні знання під час перебування в Сполучених Штатах?» 36 з 39 опитаних дали ствердну відповідь. При цьому 9 осіб додали, що хотіли б докладніше знати, як на практиці користуватись телефоном, транспортом, як поводитись на робочому місці чи у сім'ї прожи-

вання. Виявилось також, що хоча більшість студентів працювали не за фахом, у процесі роботи їм доводилося спілкуватись із вихідцями з інших країн (Китаю, Гватемали, Мексики), і знання щодо поведінки у повсякденних ситуаціях були для них вкрай необхідними.

Щоб розкрити механізм взаємодії професійної підготовки студента та розширення його іншомовної СКК у процесі вивчення професійно спрямованої англійської мови, зазначимо, що він базується на певних педагогічних (наявні засоби навчання, усвідомлення викладачем необхідності цілеспрямованого поєднання навчання мовного, мовленнєвого та професійно спрямованого матеріалу) та психологічних засадах, таких як:

визнання студентом наявних розбіжностей у соціокультурній та професійній сферах життя нашого народу та людей в англійськомовних країнах;

ставлення студента до вивчення іноземної мови, його налаштованість на опанування корпоративної культури носіїв мови;

готовність студента до толерантного сприйняття інших стилів професійного спілкування, норм комунікативної поведінки, ставлення до ведення бізнесу тощо.

З точки зору професійної педагогіки механізм взаємодії професійної підготовки студента та розширення його іншомовної СКК передбачають дотримання певної послідовності у накопиченні соціокультурних знань з опорою на знання, отримані у процесі вивчення профільних дисциплін, та філософське положення щодо переходу кількості в якість. Спираючись на професійні знання студента, його власний життєвий досвід, ставлення до вивчення іноземної мови та зважаючи на дидактичні принципи доступності, посильності, наступності у викладенні навчального матеріалу, викладач, здійснюючи методичний супровід, веде студента до поступового розширення його іншомовної СКК. При цьому слід враховувати, що всі види іншомовної діяльності на заняттях повинні бути вмотивованими (meaningful), доречними, мати практичну фахову спрямованість та прагматичну цінність. Механізм взаємодії професійної підготовки студента та розширення його іншомовної СКК включає такі етапи:

1) активізацію вже відомого лексичного матеріалу з теми паралельно з відтворенням фахових знань з профільної дисципліни;

2) введення нових соціокультурних понять з опорою на порівняння явищ за схемою «в нашій культурі - в чужій культурі»;

3) наповнення нових понять зрозумілим змістом через наведення прикладів з професійної діяльності за обраним студентами фахом;

4) закріплення нових понять шляхом застосування в стандартних ситуаціях;

5) свідоме вживання засвоєного поняття у спонтанному мовленні в нестандартних ситуаціях з опорою на фахові знання та одночасне формування позитивного ставлення до вивчення іноземної мови.

Дотримання такого поетапного алгоритму взаємодії професійної підготовки студента та розширення його іншомовної СКК сприяють зміцненню міждисциплінарних зв'язків, забезпеченню стійкого інтересу студентів до вивчення іноземної мови, розвитку мовлення, усвідомленню необхідності врахування соціокультурних розбіжностей у майбутній професійній діяльності, толерантного ставлення до носіїв чужої мови та культури.

Отже, дослідивши взаємовплив фахової підготовки студентів та сформованості в них іншомовної СКК у контексті таких реалій XXI ст., як глобалізація, міграції та європейська інтеграція України, та розкривши механізм взаємодії професійної підготовки студента і розширення його іншомовної СКК у процесі вивчення професійно спрямованої англійської мови, ми дійшли висновку, що в нинішній ситуації на глобалізованому ринку праці існує тісний зв'язок між фаховою підготовкою випускника вищої школи та сформованістю в нього іншомовної соціокультурної компетенції. Водночас аналіз соціокультурної спрямованості Програми АМПС доводить, що такі її складові, як принципи, цілі навчання, зміст та рівні володіння англійською мовою містять соціокультурний компонент з докладним описом його наповнення. Тому можна стверджувати, що проблема взаємозв'язку фахової підготовки студента і сформованості в нього іншомовної соціокультурної компетенції вийшла за межі самодіяльної творчості окремих викладачів і знайшла своє втілення в наукових дослідженнях вітчизняних вчених та у державному документі, що свідчить про її важливість і необхідність пошуку шляхів її вирішення.

1. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур.- Липецк: ЛГПИ - РЦИО,- 2000.- 216 с.
2. Сучасні технології навчання іншомовного спілкування // Ніколаєва С Ю., Гринкж Г. А., Олійник Т. І. та ін.- К:

- Ленвіт.- 1997.-96 с
3. Тарнопольский О. Б., Кожушко С. П. Методика обучения английскому языку для делового общения // К.: Ленвіт, 2004.- 192 с.
4. Морська Л. І. Сучасні тенденції у викладанні іноземних

- мов для спеціальних цілей // Іноземні мови.- 2002.- № 2.- К.:Ленвіт.-С. 23.
5. Мчедлова М. М. Глобальный мир и сохранение самобытности.- М.: Вестник МГУ. Серия 12,- 2002.- № 3.- С. 104-112.
6. Ручка А., Скокова Л. Відкритість українського суспільства: етнокультурний вимір // Розбудова держави.- 1998.-№ 7/8.- С 102-107.
7. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Кол. авторів: Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін.- К.: Ленвіт, 2005.- 119 с
- A Common European Framework of Reference / Council for Cultural Co-operation, Education Committee,- Strasbourg, 2001.
- Крючков Г. Г. Стратегія навчання іноземних мов в Україні // Іноземні мови в навчальних закладах.- К.: Педагогічна преса.- 2002.- № 1-2.
- 10 Сучасна вища школа: психолого-педагогічний аспект // За ред. Н. Г. Ничкало.- К., 1999.- 450 с.

R. Gryshkova

INTERCONNECTION OF STUDENTS' PROFESSIONAL TRAINING AND THEIR SOCIOCULTURAL COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGES

The article is devoted to the problem of mutual influence of students' professional training and their sociocultural competence in the context of the realities of the XXI century. Sociocultural component of the EFPP Program is studied. Mechanism of interaction of students' professional training and their sociocultural competence in foreign languages is cleared out.